

Riktlinjer för läkemedelshantering inom Hälso- och sjukvården I Skaraborgs kommuner

Upprättad 2013

Reviderad 2016-05-04, 2018-10-19, 2023-01-13

Förord

Läkemedelshantering är ett av de största riskområdena inom den kommunala hälso- och sjukvården. Som medicinskt ansvarig sjuksköterska är man inom den kommunala hälso- och sjukvården ansvarig för att fördela ansvaret och fastställa ändamålsenliga riktlinjer och rutiner för läkemedelshantering.

För att upprätthålla kvalitet och säkerhet kring läkemedelshantering har en arbetsgrupp utsetts av medicinskt ansvariga sjuksköterskor i Skaraborg för att skapa gemensamma Riktlinjer för läkemedelshantering.

I arbetsgruppen har ingått

Josefina Söderström
Medicinskt ansvarig sjuksköterska
Skövde kommun

Lena von Heideken
Medicinskt ansvarig sjuksköterska
Hjo kommun

Anette Svensson Nordlander
Medicinskt ansvarig sjuksköterska
Skara kommun

FÖRORD	2
TERMINOLOGI.....	4
INLEDNING	6
LEDNINGSSYSTEM FÖR KVALITETS OCH PATIENTSÄKERHETSARBETE.	7
ANSVARSFÖRDELNING VID LÄKEMEDELSHANTERING	8
VÄLFÄRDSTEKNIK.....	11
LÄKEMEDELSKEDJAN.....	12
ORDINATION AV LÄKEMEDEL.....	12
ORDNINGSTÄLLANDE OCH ADMINISTRERING ELLER ÖVERLÄMNANDE AV LÄKEMEDEL.....	14
STÄLLNINGSTAGANDE TILL PÅGÅENDE LÄKEMEDELSBEHANDLING.....	16
LÄKEMEDELSGENOMGÅNG.....	16
KONTROLL OCH FÖRVARING SAMT REKVISITION AV LÄKEMEDEL.....	17
NARKOTIKAKLASSADE LÄKEMEDEL I KOMMUNAL VÅRD.....	21
MEDICINSKA GASER.....	22
CYTOSTATIKA OCH ANDRA LÄKEMEDEL MED BESTÅENDE TOXISK EFFEKT.....	22
VACCINATIONER.....	23
NATURLÄKEMEDEL.....	23
LÄKEMEDELSREAKTIONER – ÖVERKÄNSLIGHET.....	24
REFERENSER.....	24
NATIONELLA STYRDOKUMENT.....	24
REGIONALA STYRDOKUMENT.....	27
LOKALA STYRDOKUMENT.....	27

Bilagor

Bilaga 1	Läkemedelsansvar
Bilaga 2	Ansvar gällande enhetens narkotikakontroll
Bilaga 3	Lokal rutin för läkemedelshantering
Bilaga 4	Ordinationshandling
Bilaga 5	Övertag läkemedelsansvar
Bilaga 6	Rutin och signeringslista för skötsel av läkemedelsförråd och patientbundna läkemedelsskåp
Bilaga 7	Rutin och signering av temperaturkontroll i läkemedelsförråd och kylskåp
Bilaga 8	Förbrukningsjournal narkotikaklassade läkemedel
Bilaga 9	Blankett för borttagna/kasserade narkotiska läkemedelsplåster
Bilaga 10	Kvittens, återlämnande narkotikaläkemedel.
Bilaga 11	Behandlingsanvisning vid risk för överkänslighetsreaktion.
Bilaga 12	Läkemedel som förvaras utanför patientbundet läkemedelsskåp

Terminologi

I denna riktlinje används följande begrepp:

Administrering av läkemedel	Tillförsel eller överlämnande av en iordningställd läkemedelsdos till en patient.
Kommunalt Akutläkemedelsförråd KAF	Utrymme för förvaring av läkemedel som bekostas av regionen. Kommunens sjuksköterska har behörighet till akutförrådet. Här förvaras inga personbundna läkemedel.
Avvikelsehantering	Rutiner för att identifiera, dokumentera och rapportera negativa händelser och tillbud samt för att fastställa och åtgärda orsaker, utvärdera åtgärdernas effekt och sammanställa och återföra erfarenheterna.
Välfärdsteknik	Teknik som syftar till att bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning
Dos	Mängd av ett visst läkemedel eller en viss substans, med en given styrka, som ska administreras.
Dosdispenserat läkemedel	Läkemedelsprodukt som har förskrivits på dosrecept och som har dosdispenserats
Förbrukningsjournal	En journal där tillförsel och förbrukning av narkotikaklassat läkemedel dokumenteras.
Generellt direktiv om läkemedelsbehandling	Läkare får utfärda generella direktiv om läkemedelsbehandling. Det betyder att läkemedel kan ges till patienter utan att en individuell ordination behövs. Av det generella direktivet ska det framgå vilka läkemedel det gäller, indikationer och kontraindikationer.
Generiskt/synonymt/utbytbart Läkemedel	Läkemedel med samma aktiva substans som ett annat läkemedel och där läkemedlen kan anses likvärdiga
Homeopatiskt läkemedel	Läkemedel som har framställts enligt en homeopatisk tillverkningsmetod. Läkemedelen måste vara registrerade hos Läkemedelsverket för att få säljas på den svenska marknaden
Iordningställande av läkemedel	Iordningsställande läkemedel betyder att dela upp det i doser eller göra i ordning läkemedel för patienten på andra sätt som anger i Socialstyrelsens föreskrifter. Det kan till exempel vara att mäta upp flytande läkemedel eller injektionsvätska.

Läkemedel	Läkemedel är ämnen som kan användas för att förebygga, lindra eller bota sjukdomar. 1177.se
Läkemedelsgenomgång	Kontroll om läkemedelslistan är korrekt samt göra en bedömning av om läkemedelsbehandlingen är ändamålsenlig och säker Patienter som efter en enkel läkemedelsgenomgång har kvarstående läkemedelsrelaterade problem eller där det finns en misstanke om sådana problem ska erbjudas en fördjupad läkemedelsgenomgång.
Läkemedelslista	Lista med uppgifter om läkemedelsordinationer som avser en viss patient.
Läkemedelsbiverkning	Ogynnsam och oavsedd reaktion på ett läkemedel.
Läkemedelsform	Tillverkningsform, som tablett, kapsel, resoriblett, mixtur, suppositorium, salva, injektion och infusion
Läkemedelsförråd	Utrymme för förvaring av läkemedel dit enbart sjuksköterska och personal med delegering har behörighet
Ordination	Beslut av behörig hälso- och sjukvårdspersonal som är avsett att påverka en patients hälsotillstånd genom en hälso- och sjukvårdsåtgärd
Ordinationshandling	Handling som ska ge en samlad bild av en ordinerad läkemedelsbehandling och som är en del av patientens journal
Narkotiskt läkemedel	Läkemedel som innehåller narkotika
Naturläkemedel	Läkemedel vars verksamma beståndsdelar utgörs av en djurdel, bakteriekultur, mineral, salt eller saltlösning och som inte är alltför bearbetade
Patientbundna läkemedelsskåp	Utrymme för förvaring av läkemedel dit enbart ssk och personal med delegering har behörighet. Till detta skåp kan även den enskilde/närstående ha behörighet.
Risikanalys	Systematisk identifiering och bedömning av risker i ett visst sammanhang
Samlat läkemedelsförråd, ssk	Utrymme för förvaring av läkemedel dit enbart ssk har behörighet
Växtbaserat läkemedel	Läkemedel som innehåller uteslutande växtbaserade material
Överlämnande av läkemedel	Läkemedel som ska tillföras till en patient kan lämnas över till patienten själv eller till tredje person som administrerar läkemedlet

Inledning

Till grund för läkemedelshantering i kommunal hälso- och sjukvård ligger Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:37) om ordination och hantering av läkemedel i hälso- och sjukvården

Föreskriften ska tillämpas när kommunen har tagit över hela eller delar av ansvaret för läkemedelshantering från den enskilde.

Kommunernas hälso- och sjukvård är i sin helhet öppenvård vare sig den enskilde får sjukvård i hemmet eller i särskild boendeform. Detta gäller oavsett om den enskilde har lindriga eller mycket allvariga och långvariga sjukdomstillstånd.

Grunden för läkemedelshantering i den kommunala hälso- och sjukvården är att den ska vara individuellt anpassad och säker utifrån den enskildes sjukdom och personliga förutsättningar. Läkemedelshantering ska hålla hög kvalitet och tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen.

Den som ordinerar ett läkemedel ska säkerställa att ordinationen är lämplig med utgångspunkt i patientens behov.

Utgångsläget är att den enskilde själv svarar för omhändertagande och förvaring av de läkemedel som ordinerats den enskilde samt för den egna medicineringen.

Hälso- och sjukvårdsuppgift som kan utföras som egenvård:

Egenvård är en hälso- och sjukvårdsåtgärd som legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal bedömt att en patient själv kan utföra. Egenvård är inte hälso- och sjukvård enligt Hälso- och sjukvårdslagen, HSL (SFS 2017:30).

Med dagens bestämmelser är det inte möjligt att generellt ange vilka insatser som är hälso- och sjukvård och vilka som är att betrakta som egenvårdsåtgärder. Även enkla åtgärder kan vara ett ansvar för hälso- och sjukvården liksom relativt komplicerade åtgärder kan bedömas som egenvård utifrån patientens förutsättningar enligt Socialstyrelsens föreskrifter om bedömning av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård (SOSFS 2009:6).

Om läkemedelshantering är bedömd som egenvård men den enskilde är i behov av praktisk hjälp/handräckning kan patienten ansöka om bistånd enligt Socialtjänstlagen (2001:453).

Delegering

Delegering av iordningställande och administrering eller överlämnande av läkemedel är vanligt förekommande inom den kommunala hälso- och sjukvården.

Sjuksköterskor får delegera iordningställande och administrering eller överlämnande av läkemedel till någon annan endast då det är förenligt med god och säker vård.

Den som genom delegering får i uppgift att iordningställa och administrera eller överlämna läkemedel ska ha kunskaper om hantering av läkemedel och de risker som är förenade med hanteringen.

Ledningssystem för kvalitets och patientsäkerhetsarbete.

Syftet med att bedriva ett systematiskt patientsäkerhetsarbete är att kunskaperna om risker i hälso- och sjukvården ska öka så att avvikelser och vårdskador kan minimeras genom i första hand förebyggande åtgärder.

Inom läkemedelsområdet är patientens behov av säkerhet i vården stort. Risken för felaktigheter i detta sammanhang har visat sig vara betydande.

Kvalitet inom läkemedelshantering innebär:

- Att för patientens säkerhet och trygghet bör läkemedelshantering skötas av så få som möjligt och delegering bör göras restriktivt.
- Att patientens och/eller/närstående har förstått den aktuella läkemedelsanvändningen.
- Att det finns en samlad läkemedelslista/ordinationshandling där det framgår varför läkemedlet ska tas, hur länge och i vilken dos.
- Att patientens läkemedelsbehandling/hantering ses över i samband med inskrivning i kommunal hälso- och sjukvård och därefter systematiskt, minst en gång per år.
- Att de riktlinjer för läkemedelshantering som har upprättats inom den kommunala hälso- och sjukvården följs

Enligt HSLFS-FS 2017:37 ska vårdgivaren fastställa rutiner för ordination och hantering av läkemedel i verksamheten.

Medicinskt ansvarig sjuksköterska ska fastställa ändamålsenliga riktlinjer och rutiner och fördela ansvaret för läkemedelshantering inom den kommunala hälso- och sjukvården. Särskild vikt ska läggas vid utformningen av rutiner och ansvar för narkotiska läkemedel.

Rutiner för ordination och hantering av läkemedel

Rutiner och ansvarsfördelning ska dokumenteras i en lokal rutin för läkemedelshantering. Läkemedelsansvarig sjuksköterska är ansvarig för att upprätta den lokala rutinen för läkemedelshantering. Den lokala rutinen ska förankras hos medicinskt ansvarig sjuksköterska. Innehåll i den lokala rutinen framgår av bilaga 3 och ska uppdateras 1 gång/år.

Avvikelser läkemedelshantering:

Enligt patientsäkerhetslagen (SFS 2010:659) har all hälso- och sjukvårdspersonal ett ansvar att rapportera avvikelser.

Avvikelsehanteringen syftar till att identifiera, dokumentera och rapportera negativa händelser och tillbud samt fastställa och åtgärda orsakerna och följa upp vidtagna åtgärders effekt, enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. (SOSFS 2011:9).

Åtgärder för att förhindra läkemedelsavvikelser

När allt sjukare människor vårdas inom den kommunala hälso- och sjukvården ställs ökade krav på åtgärder för att förhindra förväxlingar vid hantering av läkemedel. Att följa framtagna riktlinjer för läkemedelshantering säkerställer att rutiner och ansvarsfördelning fungerar så att säkerheten är hög. Läkemedel är ett av de största riskområdena inom den kommunala hälso- och sjukvården.

Exempel på åtgärder är:

- **Risikanalyt på vanligt förekommande läkemedelsavvikelser.**
Det är viktigt att ansvarig sjuksköterska och chef tar initiativ till åtgärder för att förhindra förväxlingar vid hantering av läkemedel såväl inom särskilda boendeformer som inom hemsjukvården.
Sjuksköterskan bör kontinuerligt följa upp och analysera vilka förväxlingsrisker som finns och har förekommit och som kan härledas till den rutin som finns.
- **Regelbundna läkemedelsgenomgångar för att komma åt problem med felaktig läkemedelsanvändning**
- **Läkemedelsgenomgång när en individ byter vårdgivare**
- **En aktuell ordinationshandling ska alltid finnas tillgänglig i pappersformat.** Ett dataavbrott kan när som helst inträffa i verksamheten.
- **Strukturerad journalgranskning av ordinationshandling och signeringslistor** för att identifiera eventuella felaktigheter.
- **Åtgärder för att förhindra förväxling.** Sjuksköterskan bör fortlöpande analysera vilka förväxlingsrisker som finns och framförallt om de kan härledas till viss rutin. Förvaras de i låsbart skåp i den enskildes bostad minskar risken att förväxla.
- Implementering av ny teknik ska alltid föregås av en riskanalys.
- Förvaringen av läkemedel hos patienten ska vara patientsäker och bedömning av risker ska ske i samband med läkemedelsövertag samt vid behov.

Egenkontroll/Kvalitetsgranskning

Vårdgivaren ska, som ett led i egenkontrollen, säkerställa att hanteringen av läkemedel i verksamheten regelbundet genomgår en extern kvalitetsgranskning. Den externa kvalitetsgranskningen bör utföras minst en gång per år.

En extern kvalitetsgranskare kan vara en person som inte är delaktig i enhetens riktlinjer, rutin eller patientnära arbete.

Andra exempel på egenkontroller som genomförs i verksamheten är:

- Kontroll av narkotika
- Kontroll av ordinationsändringar vid läkemedelsleveranser
- Skötsel av läkemedelsförråd
- Temperaturkontroll av kylskåp för läkemedel

Ansvarsfördelning vid läkemedelshantering

Den som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen bär själv ansvaret för hur han eller hon utför sina arbetsuppgifter.

Med hälso- och sjukvårdspersonal enligt Patientsäkerhetslagen (SFS 2010:659) avses;

- Den som har legitimation för yrke inom hälso- och sjukvården.
- Den som vid hälso- och sjukvård av patienter biträder en legitimerad yrkesutövare.

Den enskilde/patienten

Grundprincipen är att den enskilde själv har ansvar för att ta hand om och förvara sina läkemedel och sköta sin egen medicinering. Det har ingen betydelse om den enskilde bor i ordinärt boende eller i särskild boendeform.

Läkemedel kan ges av personal utan delegering när en person på grund av rörelsehinder eller

annan funktionsnedsättning behöver praktisk hjälp med att ta sina läkemedel. Det förutsätter att bedömning och beslut om egenvård är gjord.

Innan läkemedelsansvaret kan övertas av hälso- och sjukvårdspersonal ska ordinarie läkaren i samråd med patient, vårdpersonal och ev. närstående göra en individuell bedömning och det ska framgå av patientjournalen vilka delar av läkemedelshandlingen som övertagits.

Vårdgivaren

Med vårdgivare avses statlig myndighet, region och kommun samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård (SFS 2010:659).

Enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete ansvarar vårdgivaren för att ledningssystem finns och att de innehåller de processer och rutiner som krävs för att säkerställa att verksamheten uppfyller fastställda krav med god kvalitet.

Vårdgivaren ska, som ett led i egenkontrollen, säkerställa att handlingen av läkemedel i verksamheten regelbundet genomgår en extern kvalitetsgranskning. Den externa kvalitetsgranskningen bör utföras minst en gång per år (HSLF-FS 2017:40).

Vårdgivaren ska anmäla händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada (Lex Maria) till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) enligt HSLF-FS 2017:41. Ledningsansvaret för den kommunala hälso- och sjukvården har verksamhetschef hälso- och sjukvård och medicinskt ansvarig sjuksköterska.

Verksamhetschef Hälso- och sjukvård

Verksamhetschefen representerar vårdgivaren och det är vårdgivaren som ansvarar för att verksamhetschefer utses för all hälso- och sjukvårdsverksamhet.

I den kommunala hälso- och sjukvården begränsas verksamhetschefens ansvarsområde av de uppgifter som den medicinskt ansvariga sjuksköterskan har enligt lagar och föreskrifter.

Verksamhetschefen har ansvar för att den medicinskt ansvariga sjuksköterskan får möjlighet att fullgöra sina ledningsuppgifter på ett tillfredställande sätt.

Medicinskt ansvarig sjuksköterska, MAS

Inom den kommunala hälso- och sjukvården ska den medicinskt ansvariga sjuksköterskan fastställa ändamålsenliga riktlinjer/rutiner och fördela ansvaret för läkemedelshandlingen inom verksamhetsområdet. Särskild vikt ska läggas vid utformningen av riktlinjer/rutiner och ansvar för narkotiska läkemedel.

Rutinerna och ansvarsfördelningen ska dokumenteras i en lokal rutin för läkemedelshandling. Medicinskt ansvarig sjuksköterska ska fortlöpande följa upp läkemedelshandlingen inom verksamhetsområdet och säkerställa att rutinerna och ansvarsfördelningen tillgodoser kvaliteten och säkerheten i vården (HSLF-FS 2017:37).

När det gäller läkemedelshandlingen ska medicinskt ansvarig sjuksköterska också se till att det finns fungerande rutiner för att kontakt tas med läkare eller annan hälso- och sjukvårdspersonal när så behövs. Medicinskt ansvarig sjuksköterska ansvarar även för att beslut om att delegera ansvar för vårduppgifter är förenliga med säkerheten för den enskilde.

Arbetsledaren/enhetschefen

För att trygga den enskildes säkerhet har arbetsledaren/enhetschefen ansvar för att bemanna inrättade tjänster med adekvat utbildad personal.

Denna ska även se till att personalen får möjlighet att lära sig att förstå och tillämpa rutiner, arbetsordningar och föreskrifter. Aktuelltt informationsmaterial, författningar och arbetsordningar ska finnas tillgängliga för personalen.

Sjuksköterskan/Distriktssköterskan

Sjuksköterskan har legitimation för sitt yrkesutövande inom hälso- och sjukvård vilket regleras i Patientsäkerhetslagen (SFS 2010:659)

Sjuksköterskan ska på ett betryggande sätt förvara, hantera och i förekommande fall dela ut läkemedel som hen ansvarar för. Vid övertaget läkemedelsansvar ska sjuksköterskan dokumentera det i patientjournalen.

Sjuksköterskan ska hålla sig ajour med aktuell utveckling på läkemedelsområdet. Hen ansvarar för att givna ordinationer och anvisningar oavsett ordinator, blir utförda samt att säkra rutiner för läkemedelshanteringen tillämpas. Sjuksköterskan ska tillgodose omvårdnadspersonalens behov av information om nyheter på läkemedelsområdet.

Sjuksköterskans behörighet att ordinera läkemedel finns i Socialstyrelsens föreskrifter om kompetens för sjuksköterska vid förskrivning av läkemedel (SOSFS 2001:16). Sjuksköterska med behörighet att ordinera läkemedel ansvarar för sina ordinationer och uppföljningar av dessa.

I alla verksamheter där läkemedelshantering förekommer ska en ansvarig sjuksköterska utses. Läkemedelsansvarig sjuksköterska är ansvarig för att upprätta en lokal rutin för läkemedelshantering.

Läkaren

Läkare ansvarar för ordination, uppföljningar av ordinationer samt anvisningar om vård och behandling för den enskilde. När en patient ordinerats läkemedel av flera behandlande läkare, måste det tydligt framgå vilka ordinationer varje läkare är ansvarig för.

Läkaren ansvarar för överföring av information om läkemedelsbehandling från slutet vård.

Har det under vårdtiden genomförts en läkemedelsgenomgång ansvarar läkaren för att upprätta en läkemedelsberättelse i samband med utskrivning.

Bedömer läkaren att den enskilde inte klarar att sköta sin medicinering, ska detta dokumenteras av läkaren i patientjournalen.

För personer med hemsjukvård eller personer i särskilt boende ska en kontinuerlig uppföljning, utvärdering och omprövning av varje läkemedel som patienten fått sig förskrivet göras regelbundet minst en gång per år av den läkare som är ansvarig för medicineringen, (läkemedelsgenomgång).

Tandläkare och tandhygienist

Läkemedelsordinationer kan även komma från tandläkare och tandhygienist vid besök på tandvården eller i samband med uppsökande tandvård i form av munhälsobedömning/tandvård i det egna hemmet.

Tandläkare och tandhygienist ansvarar för sina ordinationer, uppföljningar av ordinationer samt anvisningar om vård och behandling för den enskilde, regelbundet men minst en gång per år.

Bedömer tandläkaren att den enskilde inte klarar att sköta sin medicinering, ska detta dokumenteras av tandläkaren i patientjournalen.

Omvårdnadspersonalen

Omvårdnadspersonalens främsta arbetsuppgift är att tillgodose den enskildes allmänna behov av basal omvårdnad.

Om den enskilde behöver **praktisk** hjälp med läkemedelshanteringen så kan insatsen utföras som egenvård med hjälp av omvårdnadspersonal, om beslut finns enligt SoL.

Vid delegering av hälso- och sjukvårdsuppgift som avser läkemedelshandling har den legitimerade sjuksköterskan överlåtit uppgift till omvårdnadspersonal som då kommer att betraktas som hälso- och sjukvårdspersonal enligt SFS 2010:659.

Den som genom delegering får i uppgift att iordningsställa och administrera eller överlämna läkemedel ska ha dokumenterade kunskaper om hantering av läkemedel och de risker som är förenade med hanteringen.

I omvårdnadspersonalens ansvar ingår också att inom ramen för sin kompetens uppmärksamma förändringar i den enskildes hälsotillstånd och informera ansvarig sjuksköterska.

Om delegering se Riktlinjer för Hälso- och sjukvårdsuppgifter samt delegering i Skaraborgs kommuner.

Närstående/Anhörigvårdare

Om den enskilde behöver **praktisk** hjälp med läkemedelshanteringen så kan insatsen utföras som egenvård av personal eller närstående. Det är ordnatören som beslutar om egenvård är tillämpligt eller ej.

Exempel;

Den enskilde kommer för växelvård och har en färdigdelad dosett med sig.

För att personalen ska kunna överlämna läkemedel från den färdigdelade dosetten förutsätter det att ett beslut om egenvård finns med underlag om hur läkemedelshandlingen får hanteras. Om beslut om egenvård saknas måste läkemedelsansvaret övergå till ssk/dsk som i sin tur delar dosett och delegerar till omvårdnadspersonalen att överlämna läkemedel enligt ordination.

Apoteket

Apotekare och receptarier är behöriga att iordningsställa och överlämna läkemedel. Apotekets personal expedierar ordinerat läkemedel via recept/ordinationshandling eller rekvisition. De apotek som levererar dosdispenserade läkemedel, ansvarar för att dosdispenseringen utförs enligt gällande ordinationshandling.

Kommunen kan anlita farmaceut för inspektion av läkemedelsförråd.

Elever och studerande

Skolan ansvarar för att elevens utbildning sker i enlighet med fastställd läroplan. Uppgifter som innefattar läkemedelshandling ska ske under tillsyn av sjuksköterska. Ansvaret för Hälso- och sjukvårdsuppgifter kan aldrig överlåtas till elever/studerande.

Välfärdsteknik

Välfärdsteknik syftar till att bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning.

Vad räknas som välfärdsteknik?

Digitala trygghetslarm, natttillsyn med kamera, verktyg för kommunikation, medicinpåminnare och gps-larm är några exempel på välfärdsteknik som på olika sätt kan förbättra livskvaliteten för äldre personer och personer med funktionsnedsättning för att de ska kunna delta i det demokratiska samhället och tillgodogöra sig samhällets stöd för att

uppleva trygghet, delaktighet och självständighet, deltagande i samhället och utifrån den enskildes förutsättningar, en tillfredsställande hälsosituation.

För användning av digital teknik gäller:

- Samma regler som för andra insatser, det vill säga, lagstiftningen är teknikneutral
- Användningen av tekniken är frivillig
- Den enskilde behöver samtycka till att en insats beviljas och att en viss åtgärd utförs vid genomförandet av insatsen (www.socialstyrelsen.se)

Läkemedelskedjan

Ordination av läkemedel

Behandling med läkemedel ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet och så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.

Lämplighetsbedömning

Den som ordinerar ett läkemedel ska säkerställa att ordinationen är lämplig med utgångspunkt i patientens behov. Detta innebär att den som ordinerar särskilt ska göra en lämplighetsbedömning där hänsyn tas till patientens

1. hälsotillstånd,
2. ålder,
3. kön,
4. läkemedelsanvändning,
5. pågående behandling och utredning,
6. överkänslighet mot läkemedel
7. eventuell graviditet eller amning.

Vid bedömningen ska även läkemedlets kontraindikationer och andra viktiga faktorer för läkemedelsbehandlingen beaktas. Vad som anges i första och andra styckena ska gälla såväl vid insättning eller utsättning av ett läkemedel, som vid ändring eller förlängning av en pågående läkemedelsbehandling.

Läkemedelsordinationer till barn

Vårdgivaren ska säkerställa att den som ordinerar läkemedel till ett barn ges förutsättningar att göra detta med utgångspunkt i barnets behov.

Planering av uppföljning eller avslut av läkemedelsbehandling

Den som ordinerar ett läkemedel ansvarar även för att planera för uppföljning av läkemedelsbehandlingen. Ordinatören ska vid uppföljningen ta ställning till fortsatt behandling alternativt avsluta pågående behandling.

Generella direktiv

Endast läkare får utfärda generella direktiv om läkemedelsbehandling. Detta ska ske i samråd med MAS. Ordinationer enligt generella direktiv ska vara skriftligt, utfärdas restriktivt och omprövas regelbundet.

I de generella direktiven ska anges indikationerna och kontraindikationerna samt dosering och antalet tillfällen som läkemedlet får ges till patient utan att läkare kontaktas.

Justering av dosering

Inom den kommunala hälso- och sjukvården får sjuksköterska justera läkemedel för smärtlindring och insulindoser då det föregåtts av en vårdplanering tillsammans med ordinatören.

Sjuksköterskor inom specialistområden kan ha möjlighet att justera dosering av en läkemedelsordination där doseringen är beroende av en patients individuella mål eller mätvärden och då det är förenligt med god och säker vård. Exempel kan vara specialistsjuksköterska inom AK-mottagning eller diabetes.

Samlad dokumentation av läkemedelsordinationer

Läkemedelsordinationer ska dokumenteras i patientjournalen på ett strukturerat sätt och i ett enhetligt format. Ordinationshandlingen ska förvaras under säkra förhållanden i den enskildes bostad.

Varje patient ska ha en samlad ordinationshandling som ska innehålla:

1. läkemedelsnamn eller aktiv substans,
2. läkemedelsform,
3. läkemedlets styrka,
4. dosering,
5. administreringsätt,
6. administreringstillfällen,
7. läkemedelsbehandlingens längd,
8. ordinationsorsak,
9. när och hur läkemedelsbehandling ska följas upp eller avslutas,
10. i förekommande fall, anledningen till att läkemedlet inte får bytas ut mot ett likvärdigt läkemedel, och
11. sådana övriga uppgifter som behövs för en säker hantering av läkemedlet.

Doseringen ska anges som antalet tabletter exempelvis 1+1+0+0 eller andra avdelade läkemedelsdoser eller läkemedlets volym per doseringstillfälle.

Internationella enheter ska vid läkemedelsordination förkortas med E.

Om vid behovs läkemedel ordinerar ska indikation och maxdos alltid framgå av ordinationshandlingen.

Huvudregeln är att läkare ska ordinerar skriftligt och signera ordinationen.

Muntlig ordination

Läkemedel får ordinerar muntligt till exempel via telefon om den som ordinerar läkemedlet är förhindrad att komma till patienten och patienten är i behov av omedelbar behandling. Den muntliga ordinationen ska tas emot, dokumenteras och signeras i ordinationshandlingen av mottagande sjuksköterska.

Sjuksköterskan ska bekräfta att hen har uppfattat ordination korrekt, enligt SBAR. Namnet på den som ordinerat läkemedlet och tidpunkten för ordinationen ska anges. En muntlig ordination ska bekräftas skriftligt.

Iordningställande och administrering eller överlämnande av läkemedel

Med administrering avses tillförsel eller överlämnande av iordningställd läkemedelsdos till en patient. Läkemedel ska som regel iordningställas av sjuksköterska eller apotek. En sjuksköterska ska ansvara för administrering av läkemedlet.

I kommunal hälso- och sjukvård får en sjuksköterska genom delegering överlåta åt en annan befattningshavare att iordningställa och/eller administrera läkemedel. Uppgifter som kan vara aktuella för delegering regleras i Riktlinjer för hälso- och sjukvårdsuppgifter samt delegering i Skaraborgs kommuner.

***Vid en akut allvarlig allergisk reaktion kan vem som helst ge en förfylld adrenalinspruta
För detta krävs ingen delegering.***

Kontroll vid iordningställande av läkemedel

Den som iordningställer ett läkemedel till en patient ska mot den dokumenterade ordinationen kontrollera.

1. Patientens identitet
2. Läkemedels namn eller aktiv substans
3. Läkemedelsform
4. Läkemedlets styrka
5. Dosering
6. Administrationssätt
7. Administrationstillfälle

Vid iordningställande i form av spädning av läkemedel ska särskild försiktighet iakttas.

Den som iordningställer ett läkemedel ska göra en rimlighetsbedömning av såväl den ordinerade som den iordningställda dosen.

Märkning av iordningställda läkemedel

Ett iordningsställt läkemedel som inte omedelbart administreras eller överlämnas till en patient ska märkas med uppgifter om.

1. Patientens identitet
2. Läkemedelsnamn eller aktiv substans
3. Läkemedlets styrka
4. Tidpunkten för iordningställandet
5. Tidpunkten för administreringen eller överlämnandet
6. Vem som har iordningställt läkemedlet
7. Sådana övriga uppgifter som behövs för en säker hantering av läkemedlet, exempel är läkemedel som delas i dosett eller läkemedelsmugg (OBS skriv ej på locket).

I patientjournalen ska det framgå vem som iordningsställt läkemedel samt för vilken tidsperiod.

Kontroll vid administrering eller överlämnande av läkemedel

Den som administrerar eller överlämnar ett läkemedel till en patient ska mot den dokumenterade ordinationen kontrollera

1. Patientens identitet
2. Läkemedelsnamn eller aktiv substans
3. Läkemedelsform
4. Läkemedlets styrka
5. Dosering

6. Administreringsätt
7. Administreringstillfällen.

Injektion och infusion

När injektioner ges krävs kunskaper om tekniskt förfaringsätt, läkemedlets verkningsätt och biverkningar. Sjuksköterskan ska kunna göra en rimlighetsbedömning och veta vad som ska göras vid oväntade reaktioner. Vid överkänslighetsreaktion ska sjuksköterskan anmäla till patientansvarig läkare samt dokumentera i patientjournalen.

Omedelbart före användning ska den som utför injektion eller infusion kontrollera att förpackningen inte skadats och att lösningens utseende inte avviker från det normala.

Vid pågående infusion bör dropphastigheten kontrolleras, eftersom denna kan förändras. När infusionspump används är det viktigt att kontrollera att pumpen är rätt inställd och att venvägen är fri.

Samma infusionsflaska/plastpåse får användas högst 12 timmar. Eventuellt begränsas tiden ytterligare av tillsatta läkemedel (se FASS).

Inom kommunal hälso- och sjukvård där patienterna vistas i eget boende, förekommer oftast läkemedel som är ordinerat till den aktuella patienten. Risken för att fel läkemedel ges bedöms därför som liten. Kontroll ska alltid ske i samband med att man påbörjar och då man avslutar en infusion. En riskbedömning ska ske i varje enskilt fall om behov finns av ytterligare kontroller. Det skulle till exempel kunna vara aktuellt om fler än en person i hushållet har injektion/infusion.

Injektioner och infusioner med ökad risk för överkänslighetsreaktion

En förutsättning för att kunna verkställa en ordination angående intravenös eller intramuskulär injektion (till exempel järn- och antibiotikainjektion) med ökad risk för överkänslighetsreaktion är att en **behandlingsanvisning** (bilaga 11) från patientansvarig läkare till sjuksköterska i kommunen finns.

Anvisningen ska finnas påskrivna tillsammans med **skriftliga ordinationer** till omvårdnadsansvarig sjuksköterska i kommunen om vad som ska ges vid en eventuell överkänslighetsreaktion/anafylaktisk chock. Läkemedlen ska finnas hos patienten innan ordinationen kan verkställas.

Dokumentation vid iordningställande och administrering eller överlämnande av läkemedel

Vid iordningställande och administrering eller överlämnande av ett läkemedel ska det i patientjournalen dokumenteras uppgifter om

1. Vem som har iordningställt och administrerat eller överlämnat läkemedlet
2. När läkemedlet har iordningställts och administrerats eller överlämnats
3. Vem som har utfört en kontroll i enlighet med ”*kontroll vid administrering eller överlämnande av läkemedel*” och tidpunkten för kontrollen och
4. Batch nummer, om det är fråga om ett läkemedel för vaccination eller ett sådant läkemedel som innehåller bioteknologiskt framställda läkemedel.

Om aktiv substans har angivits i ordinationen eller om läkemedlet har bytts ut mot ett likvärdigt läkemedel, ska även namnet på det läkemedel som har iordningställts och administrerats eller överlämnats dokumenteras.

Dokumentationen sker lämpligen på en signeringslista. Finns ingen upprättad signeringslista för läkemedel ska dokumentationen ske i patientjournalen. Signeringslistan är en del av patientjournalen och bevaras enligt riktlinjer för arkivering. Verksamhetens signeringslistor ska vara godkända av Medicinskt ansvarig sjuksköterska.

Utbyte av läkemedel - generika/synonymläkemedel

Generiska läkemedel/synonymläkemedel är medicinskt utbytbara läkemedel med samma funktion, kvalitet och säkerhet som ett originalläkemedel.

Ett stöd för vilka läkemedel som är utbytbara enligt Läkemedelsverket finns i [FASS](#) och på [läkemedelsverkets avsnitt om utbytbara läkemedel](#).

Vid synonymbyte ska det av dokumentationen i ordinationshandlingen tydligt framgå vad som är ordinerat och vad som är givet. Det ska vara möjligt att spåra vilka läkemedel som patienten i praktiken har fått.

Delegering av iordningsställande och administrering eller överlämnande av läkemedel

Inom kommunal hälso- och sjukvård får sjuksköterskor delegera iordningställande och administrering eller överlämnande av läkemedel till någon annan när det är förenligt med god och säker vård.

Vid delegering av hälso- och sjukvårdsuppgift som avser läkemedelshantering har den legitimerade sjuksköterskan överlåtit uppgift till omvårdnadspersonal som då kommer att betraktas som hälso- och sjukvårdspersonal enligt Patientsäkerhetslagen (SFS 2010:659).

Den som delegerat en uppgift ansvarar också för den uppföljning som kan behövas för att förvissa sig om att mottagaren fullgör uppgiften på ett korrekt sätt. Mer detaljerade uppgifter finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd; Delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård och tandvård (SOSFS 1997:14) samt i Riktlinjer för Hälso- och sjukvårdsuppgifter samt delegering i Skaraborgs kommuner.

Den som genom delegering får i uppgift att iordningställa och administrera eller överlämna läkemedel ska ha dokumenterade kunskaper om hantering av läkemedel och de risker som är förenade med hanteringen.

Personer boende i ordinärt/särskilt boende som klarar sin läkemedelshantering själv och till exempel bara behöver hjälp med att öppna burkar/apodospåsar eller annan handräckning omfattas inte av föreskriften HSLFS-FS 2017:37. Ordinatören ska då göra en bedömning av om hälso- och sjukvårdsåtgärden kan utföras som egenvård (SOSFS 2009:6).

Ställningstagande till pågående läkemedelsbehandling

Vid beslut om kommunal hälso- och sjukvård

För att upprätthålla patientsäkerheten i samband med beslut om kommunal hälso- och sjukvård och övertaget läkemedelsansvar ska ansvaret regleras i samordnad individuell plan. En aktuell läkemedelslista ska tillhandahållas av ordinator. En läkemedelsberättelse ska följa patienten som under vårdtillfället inom slutenvården fått en läkemedelsgenomgång. För att säkerställa övertagande av läkemedelsansvar bör bilaga 5 användas.

Läkemedelsgenomgång

Enkel läkemedelsgenomgång: Vårdgivaren ska erbjuda de patienter som är 75 år eller äldre och som är ordinerade minst fem läkemedel en enkel läkemedelsgenomgång vid:

1. Besök hos läkare vid öppenvård
2. Inskrivning i slutenvård
3. Påbörjad hemsjukvård
4. Inflyttning i sådan boendeform eller bostad som omfattas av 12 kap. 1§ hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

Dessa patienter ska dessutom erbjudas en enkel läkemedelsgenomgång minst en gång per år under pågående hemsjukvård eller boende i en sådan boendeform eller bostad som omfattas av 12 kap. 1§ hälso- och sjukvårdslagen (2017:30)

I Skaraborgs kommuner är rekommendationen att erbjuda alla patienter som har övertagit läkemedelsansvar en enkel läkemedelsgenomgång, minst en gång årligen oavsett ålder.

Fördjupad läkemedelsgenomgång: Den patient som efter en enkel läkemedelsgenomgång har kvarstående läkemedelsrelaterade problem eller där det finns en misstanke om sådana problem ska av vårdgivaren erbjudas en fördjupad läkemedelsgenomgång.

Vid en fördjupad läkemedelsgenomgång ska för varje ordinerat läkemedel:

1. Kontrolleras att det finns en indikation för läkemedlet
2. Behandlingseffekten värderas
3. Bedömas hur doseringen av läkemedlet förhåller sig till patientens fysiologiska funktioner.
4. Utvärderas om läkemedlets biverkningar, risken för biverkningar eller risken för interaktioner är större än nyttan med läkemedlet.
5. Nyttan med läkemedlet i förhållande till patientens övriga läkemedel och behandlingar värderas.

Patienten ska få en individuellt anpassad information om resultaten av genomgången.

Läkemedelsberättelse

Läkemedelsberättelsen ska upprättas för patient som skrivs ut från slutenvården och som under vårdtiden genomgått en läkemedelsgenomgång. Läkemedelsberättelsen ska innehålla uppgifter om vilka ordinationer som ändrats under vårdtiden. Eventuella andra åtgärder rörande läkemedelsbehandlingen som har vidtagits och orsakerna till de vidtagna åtgärderna. Patientjournalen ska innehålla en uppdaterad läkemedelslista, uppgifter om mål för läkemedelsbehandling, när uppföljning är planerad vem som ska ansvarar för uppföljningen.

Överföring av information vid vårdövergång

För att säkerställa informationsöverföring vid vårdövergångar ska vi informera andra vårdgivare. Informationsöverföringen förutsätter att patienten givit sitt samtycke.

Informationen ska innehålla:

- Aktuell läkemedelsbehandling
- Helt eller delvis övertagit läkemedelsansvar

Informationen ska överföras snarast.

Information till närstående

När information om aktuell läkemedelsbehandling inte kan lämnas till patienten, ska det istället lämnas till en närstående, om det inte finns hinder i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller i bestämmelserna om tystnadsplikt i 6 kap. 12-16§§ patientsäkerhetslagen (2010:659).

Kontroll och förvaring samt rekvisition av läkemedel.

Många läkemedel har begränsad hållbarhet i bruten förpackning. Det är därför **viktigt att brytningsdatum antecknas** på dessa läkemedel.

Beställning/requisition av läkemedel

Beställning av patientbundna läkemedel

Beställning av läkemedel (både dosdispenserade och "hela förpackningar") kan göras enligt följande;

- Elektronisk beställning
- Via telefax
- Edos
- Direktuttag på Apotek (kräver fullmakt)
- Direktleverans

Beställning vid akut leverans

Om en beställning inte kan vänta till nästa ordinarie leverans måste detta anges vid beställningen. I de flesta fall sker då leveransen dagen efter beställningen.

Är ordinationsändring akut och måste expedieras omedelbart kan man vända sig direkt till närliggande apotek.

Om läkemedlet finns i akutläkemedelsförrådet ska kompletteringen tas därur fram till ordinarie leverans, när det gäller antibiotika ska den ordinerade kuren tas ur akutläkemedelsförrådet och behöver då inte beställas.

Hantering av läkemedel under transport

Vid transport av läkemedel är det viktigt att de aldrig lämnas utan uppsikt utan förvaras på ett betryggande sätt. Läkemedel som transporteras bör förvaras i plomberad förpackning.

Kontroll vid leverans av läkemedel

Leverantören av apodos ansvarar enligt läkemedelsverket för innehållet i påsen. Vid mottagande av läkemedelsleverans övergår ansvaret för att patienten får rätt läkemedel till hälso- och sjukvården enligt HSLF-FS 2017:37. Vi ska därför göra riskbedömningar kring

- Att innehållet i leveransen överensstämmer med aktuell ordination
- Att eventuella ordinationsförändringar har genomförts
- Vid risk ska kontroll av läkemedel genomföras

I den lokala läkemedelsrutinen ska det framgå hur enheten säkerställer leveransmottagandet.

Förvaring

Läkemedel förvaras under säkra förhållanden i den enskildes bostad eller i särskilt läkemedelsförråd som är anpassat till verksamhetens inriktning. Läkemedel ska förvaras enligt tillverkarens anvisningar, oåtkomligt för obehöriga och på ett sådant sätt att deras kvalitet inte försämras (HSLF-FS 2017-37).

Läkemedelsförrådet är ett utrymme för förvaring av läkemedel, till exempel läkemedelsrum, läkemedelsskåp eller läkemedelsvagn.

Beslut om förvaring av läkemedel ska alltid föregås av en riskbedömning.

Rumstemperaturen (+15 - +25grader) bör kontrolleras 1 gång per vecka. Vid stabil temperatur kan kontroller 1 gång per månad vara tillräcklig. Under sommartid ska kontrollfrekvensen alltid vara minst 1 gång per vecka. Se Rutin och signering av temperaturkontroll i läkemedelsförråd och kylskåp, bilaga 6.

Det samlade läkemedelsförrådet – behöriga är sjuksköterskor

I det samlade läkemedelsförrådet förvaras individuellt förskrivna läkemedel som iordningställs och i vissa fall administreras av sjuksköterska, exempelvis injektioner,

läkemedel som delas i dosett och narkotiska läkemedel som inte är dosdispenserade. Läkemedel ska förvaras åtskilda från varandra i märkta plastbackar för varje individ.

Läkemedelsförråd – behöriga är sjuksköterska och delegerad personal

På enheter som saknar patientbundna läkemedelsskåp får läkemedel förvaras i gemensamt låst läkemedelsförråd. Läkemedel ska förvaras åtskilda från varandra i märkta plastbackar för varje individ. I läkemedelsförrådet kan en mindre mängd läkemedel förvaras, se exempel under patientbundna läkemedelsskåp.

Patientbundna läkemedelsskåp – behöriga är sjuksköterska och delegerad personal

Om bostaden är utrustad med låsbart läkemedelsskåp kan den enskildes läkemedel förvaras där. Om säkert utrymme saknas i bostaden har sjuksköterskan ansvaret för förvaringen. Förväxlingsrisken kan vara större om man väljer att ha ett samlat läkemedelsförråd för fler personers individuellt förskrivna läkemedel.

I det patientbundna läkemedelsskåpet kan en mindre mängd läkemedel förvaras som exempelvis:

- patientdoser i ordningställda genom dosdispensering på Apotek
- patientdos i ordningställt av sjuksköterska
- flytande personbundna läkemedel
- insulin i insulinpenna
- läkemedel som av tillverkaren i ordningställt (originalförpackning) för att administreras direkt till patient och som inte är avsett för injektion.

En mindre mängd narkotikaklassade läkemedel får förvaras i de patientbundna läkemedelsskåpen.

En kopia på aktuell ordinationshandling ska förvaras i nära anslutning till ordinerade läkemedel.

Förvaring utanför läkemedelsförråd/läkemedelsskåp

Vissa läkemedel och läkemedelsnära produkter som behöver vara lätt tillgängliga kan förvaras utanför det samlade läkemedelsförrådet i mindre mängd, om det kan ske utan risk för förväxling eller obehörig åtkomst. Förvaringen ska vara förenlig med en säker hantering av läkemedel och ska föregås av en riskbedömning av ansvarig sjuksköterska.

Exempel på läkemedel som behöver vara lätt tillgängliga är t.ex. sårvårdsprodukter, viss tandkräm eller salvor. Bedömer sjuksköterska att fler läkemedel behöver förvaras utanför läkemedelsskåp i mindre mängd som t.ex. Nitrolingualspray, så ska en lista upprättas av den sjuksköterska som är ansvarig för läkemedelsförrådet/skåpet. En komplett lista med vilka läkemedel som får förvaras utanför läkemedelsskåp ska förvaras i patientens läkemedelsskåp, se bilaga 12.

Förvaring i kylskåp

Vissa läkemedel kräver kylförvaring. Varje kylskåp som är läkemedelsutrymme ska vara utrustad med min/max termometer. Kontroll och dokumentation av kylskåpstemperatur ska göras minst 1 gång/vecka, se bilaga 7.

Observera! Om vaccin förvaras i kylskåp ska temperaturkontroll göras dagligen.

Termometerns funktion ska kontrolleras regelbundet, till exempel genom att jämföra med annan termometer. Tillåten temperaturintervall är +2 till +8 grader. Många läkemedel är känsliga för frost och behöver kasseras om det utsatts för temperatur under 0 grader, se bipacksedel och vid tveksamheter kontakta apoteket.

Kylskåp för läkemedelsförvaring ska vara låsbart om inte kylskåpet står i ett låst läkemedelsförråd.

Akutläkemedelsförråd - behöriga är sjuksköterskor

Innehållet i förrådet fastställs av Läkemedelskommittén och bekostas av regionen. Information om rutiner, aktuella sortimentslistor och blanketter finns på vårdgivarwebben, avsnitt kommunala akutläkemedelsförråd.

Medicinskt ansvarig sjuksköterska ansvarar för att utse en läkemedelsansvarig sjuksköterska samt en sjuksköterska som ansvarar för narkotikakontroll. En lokal rutin för akutläkemedelsförrådet ska upprättas och förvaras i anslutning till förrådet.

Endast beställda läkemedel som ingår i sortimentet för akutläkemedelsförrådet får finnas i förrådet. Kylvaror i akutläkemedelsförrådet ska förvaras tydligt åtskilda från andra läkemedel med kylförvaring.

För narkotikahantering inom akutläkemedel se avsnitt *Narkotika i kommunal vård*.

Nyckel/kodhantering

Nycklar till det samlade läkemedelsförrådet får endast innehas av den som tjänstgör som sjuksköterska. Nyckeln till läkemedelsförrådet på avdelningen och det patientbundna läkemedelsskåpet får innehas av tjänstgörande sjuksköterska och den som fått delegering för läkemedelshantering på enheten.

Rutiner för förvaring och inventering av nycklar till läkemedelsförrådet ska finnas i den lokala rutinen. Nycklar kan vara personliga eller bundna till tjänstgöringspass och förvaras inlåsta när de inte används. Personliga nycklar till läkemedelsförråd bör inte förekomma i verksamheten. Om personliga nycklar förekommer ska de kvitteras skriftligt.

Om enheten använder kodlås till läkemedelsförrådet och/eller nyckelskåp ska det finnas en lokal rutin som omfattar ansvar och intervall mellan byte av kod samt hur ny kod meddelas berörda personer. Lämpligt intervall för byte av kod kan vara varje eller varannan månad. Passerkort ska hanteras på likvärdigt sätt som vanliga nycklar.

Skötselanvisning för läkemedelsförråd och patientbundna läkemedelsskåp

Skötselanvisningar framgår i rutin för skötsel av läkemedelsförråd och patientbundna läkemedelsskåp, bilaga 6. Rutinen bör förvaras i läkemedelsförrådet/ patientbundna läkemedelsskåpet.

Patientbundna läkemedel som förvaras i gemensamt läkemedelsförråd ska förvaras åtskilda i väl uppmärkta backar.

Läkemedelsansvarig sjuksköterska är ansvarig för att genomgång av läkemedelsförrådet sker en gång i månaden. Om uppgiften överläts åt annan befattningshavare ska den delegeras.

Dokumentation av utförd åtgärd sker på avsedd signeringslista.

Signeringslistan förvaras i anslutning till förrådet/patientbundna läkemedelsskåpet och sparas enligt riktlinjerna för arkivering.

Kasserade läkemedel och läkemedelsrester

I läkemedelsförrådet ska det finnas ett särskilt kärl avsett för läkemedelsavfall. Kärlet förvaras i läkemedelsförrådet. I kärlet kan fasta läkemedel kasseras såsom tabletter, kapslar, suppositorier, läkemedelsplåster liksom brutna eller obrutna mindre injektionsflaskor. För flytande läkemedel i större mängd krävs särskilda behållare avsedda för detta.

Fyllda burkar liksom brutna eller obrutna originalförpackningar med kasserade läkemedel lämnas till apoteket i plomberad läkemedelslåda alternativt plomberade transportpåsar. För kassation av kontrollläkemedel, se avsnitt Narkotikaklassade läkemedel i kommunalvård.

Läkemedel efter avliden

Läkemedel som förskrivits individuellt och betalats av den enskilde är patientens/dödsboets egendom. Man ska informera anhöriga om det olämpliga i att behålla läkemedel som förskrivits till den avlidne och att narkotiska preparat inte får innehållas av annan än den det ordinerats för (olaga narkotikainnehav). För kassation av kontrollläkemedel, se avsnitt Narkotikaklassade läkemedel i kommunalvård. På motsvarande sätt sker kvittens om överlämnade sker till företrädare för dödsboet.

Narkotikaklassade läkemedel i kommunal vård

Med narkotiska läkemedel avses läkemedel som är upptagna i Läkemedelsverkets narkotikaförteckning under grupp II-V (LVFS 2011:10).

Tillförsel, förbrukning och kassation av narkotiska läkemedel ska dokumenteras i en särskild förbrukningsjournal, där läkemedel ordineras i hela förpackningar, det vill säga inte är dosdispenserade i Apodos. Det ska finnas rutiner för säker kontroll av förbrukningen av narkotiska läkemedel.

Användande av endosförpackningar/blisterförpackning underlättar kontroll.

Narkotiska läkemedel ska så långt som möjligt förvaras i det samlade läkemedelsförrådet, dit enbart sjuksköterskor har behörighet.

Förbrukningsjournal

Patientbundna narkotiska läkemedel

I förbrukningsjournalen ska patientens namn och födelsedata, läkemedlets namn, resterande antal eller mängd antecknas. Iordningställandet och överlämnandet ska bestyrkas med datum, klockslag och signatur. Aktuell förbrukningsjournal ska vara sidnumrerad (om den finns på papper) och förvaras i anslutning till läkemedlet, lämpligt i den personliga låda eller skåp där patientens personliga läkemedel förvaras. Ej aktuell förbrukningsjournal arkiveras i patientjournalen. Bilaga nr 8.

Om narkotika är ordinerad och dispenserad i ApoDos behöver inte narkotikajournal föras. Vid dosdispenserat läkemedel ska överlämnandet bestyrkas med datum, klockslag och signatur.

Narkotikaklassade läkemedel i akutläkemedelsförråd

Dessa läkemedel ska föras in i en särskild förbrukningsjournal som kan rekvireras från Marknadsplatsen. En journal per preparat ska föras. I denna journal antecknas patientens namn och personnummer samt vilken mängd som har iordningställts och överlämnats. Förbrukningsjournalen får inte delas. Arkiveras enligt riktlinje för arkivering.

Plåster

Vid byte av plåster ska det förbrukade plåstret lämnas till sjuksköterskan för kontroll och kassation.

- Fäst det kasserade plåstret på blankett ”*Borttagna/kasserade narkotiska läkemedelsplåster*” samt datera och signera, bilaga 9.

Kasserade plåster ska kasseras på samma sätt som övriga narkotiska läkemedel.

Kassation/kross

Patientbundna läkemedel ska kasseras/återlämnas till Apotek.

Läkemedel från akutläkemedelsförråd kasseras/lämnas till vårdcentral.

Om endast del av ampull/halv tablett ges, kasseras resterande läkemedel i avsedd förpackning för läkemedelsavfall. Den kasserade mängden dokumenteras omgående i anmärkningskolumnen i förbrukningsjournalen.

Om behovet av det narkotiska läkemedlet upphör ska sjuksköterskan skyndsamt lämna läkemedlet till apoteket/vårdcentral för kassation. För en säker läkemedelshantering ska mottagande part kvittera, bilaga 10. Kvittot tillhör patientjournalen. På motsvarande sätt används kvittensen vid kassation av läkemedel från akutläkemedelsförrådet. Kvittot förvaras då enligt rutin för akutläkemedelsförrådet

Kontroll

Inventering och kontroll av narkotikaförbrukningen ska utföras regelbundet av annan utsedd sjuksköterska än läkemedelsansvarig, bilaga 2. Kontroll ska utföras minst 1 gång per kalendermånad. För narkotiska läkemedel som förvaras hos patienten utförs kontroll enligt lokal rutin.

Narkotiska preparat får inte innehas av annan än den det ordinerats för (olaga narkotikainnehav), se avsnitt läkemedel efter avlidna.

Medicinska gaser

Medicinska gaser är läkemedel och i kommunen är det enbart andningsoxygen/syrgas som kan vara aktuellt.

Syrgas förekommer endast när patienten fått det individuellt ordinerat av läkare. Ordinationen ska dokumenteras på samma sätt som övriga läkemedel. Kontroll av inställt flöde på syrgastub och syrgaskoncentrator ska ske regelbundet. För syrgasbehandling följs rutiner i [Vårdhandboken, avsnitt oxygenbehandling](#), Samt instruktioner från behandlingsansvarig klinik.

Hantering/förvaring av gasbehållare, gastuber, syrgaskoncentratorer, varselmärkning, varningsskyltar med mera regleras i Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling (AFS 1997:7, AFS 2017:5).

OBS! Öppen eld får inte förekomma där oxygenbehandling pågår. Vid allt slags handhavande av syrgas (oxygen)-apparaturler kontrollera att denna samt händer och verktyg är fria från olja och fett. Oxygen i sig själv brinner inte, men den påskyndar och underhåller förbränning. Fett och olja kan självantändas i syrgas och därigenom orsaka explosion och brand.

Cytostatika och andra läkemedel med bestående toxisk effekt

Många cytostatika är vävnadsirriterande och/eller har mutagen effekt. En del kan också ge allergiska reaktioner i hud och slemhinnor.

På grund av potentiella arbetsmiljörisker vid hantering av ovanstående läkemedel har Arbetsmiljöverket utfärdat Föreskrifter om cytostatika och andra läkemedel med bestående toxisk effekt; AFS 2005:5, AFS 2009:6.

För behandling med cytostatika i eget boende bör man använda färdigberedda

blandningar. Dessa ska transporteras i skyddande förpackning från apoteket. Tabletter får inte krossas. Behöver detta göras, kontakta apoteket för att diskutera alternativ behandlingsform.

Följ anvisning i [vårdhandboken, avsnitt Cytostatika](#) samt instruktioner från behandlingsansvarig klinik.

Vaccinationer

Behörighet att ordinera vaccin

Bestämmelser om sjuksköterskors behörighet att ordinera och förskriva läkemedel finns i socialstyrelsens föreskrifter (HSLF-FS 2018:43) om kompetenskrav för sjuksköterskor vid förskrivning av läkemedel.

Naturläkemedel

Naturläkemedel och legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal

Viss osäkerhet råder ibland beträffande vad legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal får säga eller rekommendera patient beträffande användning av naturläkemedel.

Socialstyrelsen och Läkemedelsverket har gett följande vägledning.

- ”Legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal, såsom läkare, sjuksköterskor, apotekare och receptarier står under Socialstyrelsens tillsyn och ska utföra sitt arbete i överenskommelse med vetenskap och beprövad erfarenhet.
- Naturläkemedel är en grupp läkemedel för egenvård som bedömts och godkänts av läkemedelsverket i enlighet med gällande läkemedelslagstiftning.
- Legitimerade läkare kan förskriva eller rekommendera naturläkemedel. Legitimerade sjuksköterskor, apotekare och receptarier kan inom ramen för sin yrkeskompetens rekommendera en kund/patient att använda ett naturläkemedel i egenvårdssyfte.
- De nämnda yrkeskategorierna ska beträffande naturläkemedel, beakta vetenskap och beprövad erfarenhet och samråd med patienten i varje enskilt fall på samma sätt som när det gäller förskrivning/rekommendation av andra receptfria läkemedel. Utgångspunkten bör vara att sträva efter att hitta den behandling som är lämpligast för den enskilde patienten. Särskild omsorg bör läggas vid bedömningen om det över huvud taget är lämpligt att patienten/kunden rekommenderas läkemedelsbehandling inom egenvården.
- Förskrivning/rekommendation av naturläkemedel ska journalföras på samma sätt som andra läkemedel.
- **Det bör vidare klargöras att ovanstående endast gäller naturläkemedel som godkänts efter prövning av Läkemedelsverket.”**

Naturprodukter som inte är naturläkemedel

På marknaden finns ett stort antal produkter som har vissa likheter med naturläkemedel. Ofta förväxlas begreppen omedvetet eller avsiktligt. Några produktgrupper som inte är naturläkemedel och inte uppfyller de krav som ställs på naturläkemedel enligt läkemedelslagen är Homeopatiska läkemedel, Antroposofiska medel och Kosttillskott. Dessa produktgrupper ska inte rekommenderas av legitimerad personal.

En tabell över av Läkemedelsverkets godkända natur-/växtbaserade läkemedel och deras användningsområden finns på [Växtbaserade läkemedel och naturläkemedel](#)

Läkemedelsreaktioner – Överkänslighet

Överkänslighetsreaktioner

Läkare och i förekommande fall sjuksköterskor ska, innan behandling med läkemedel ges, ta reda på om patienten tidigare haft symtom på överkänslighet och i så fall mot vilka ämnen. Ett observandum ska dokumenteras väl synligt i journal.

Vid intramuskulär injektion och intravenösa injektioner/infusioner med till exempel järn, antibiotika och blod finns en ökad risk för överkänslighetsreaktion. Bilaga nummer 11, Behandlingsanvisning från PAL ska vara ifylld innan behandling påbörjas.

Biverkningar

Vid misstanke om läkemedelsbiverkan ska sjuksköterskan informera ordinerande läkare, dokumentera i journalen samt rapportera till läkemedelsverket, via avsnitt [rapportera biverkningar](#). Kopia läggs i patientjournalen samt skickas till MAS för kännedom.

Samtliga misstänkta biverkningar ska rapporteras, inklusive förgiftningar och missbruk av nya läkemedel. Rapporteringen är särskilt viktig för de läkemedel som i FASS är markerade med nedanstående symbol.

Misstanke om läkemedelsbiverkning rapporteras och anmälas till ansvarig sjuksköterska som i sin tur kontaktar ordinerande läkare och anmäler till läkemedelverket.

▼ *Detta läkemedel är föremål för utökad övervakning*

Referenser

Nationella Styrdokument	Länk
Hälso- och sjukvårdslag (2017:30)	https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/halso--och-sjukvardslag_sfs-2017-30
Inspektionen för vård och omsorgs föreskrifter (HSLFS-FS 2017:41) om anmälan av händelser som har eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada (lex Maria)	https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/foreskrifter/hslf-fs-2017-41-webb2.pdf

Patientsäkerhetslag (SFS 2010:659)	http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Patientsakerhetslag-2010659_sfs-2010-659/
Patientsäkerhetsförordningen (SFS 2010:1369)	http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Patientsakerhetsforordning-20_sfs-2010-1369/
Socialstyrelsens Termbank	http://termbank.socialstyrelsen.se/
Socialtjänstlag (2001:453)	http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:37) om ordination och hantering av läkemedel i hälso- och sjukvården	https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/foreskrifter-och-allmanna-rad/konsoliderade-foreskrifter/201737-om-ordination-och-hantering-av-lakemedel-i-halso--och-sjukvarden/
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 1999:26) om att förebygga och ha beredskap för att behandla vissa överkänslighetsreaktioner	https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/foreskrifter-och-allmanna-rad/konsoliderade-foreskrifter/199926-om-att-forebygga-och-ha-beredskap-for-att-behandla-vissa-overkanslighetsreaktioner/
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd; Delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård och tandvård (SOSFS 1997:14)	http://www.socialstyrelsen.se/publikationer1997/1997-10-14
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (SOSFS 2011:9)	https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/foreskrifter-och-allmanna-rad/konsoliderade-foreskrifter/20119-om-ledningssystem-for-systematiskt-kvalitetsarbete/
Socialstyrelsens föreskrifter om bedömning av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård (SOSFS 2009:6)	https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/foreskrifter-och-allmanna-rad/konsoliderade-foreskrifter/20096-om-bedomningen-av-om-en-halso--och-sjukvardsatgard-kan-utforas-som-egenvard/
Socialstyrelsens föreskrifter (HSLF-FS 2018:43) om kompetenskrav för sjuksköterskor vid förskrivning av läkemedel	HSLF-FS 2018-43 (socialstyrelsen.se)
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 1999:26) om att förebygga och ha beredskap för att behandla vissa överkänslighetsordinationer	https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/regler-och-riktlinjer/foreskrifter-och-allmanna-rad/konsoliderade-foreskrifter/199926-

	om-att-forebygga-och-ha-beredskap-for-att-behandla-vissa-overkanslighetsreaktioner/
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:40) om vårdgivarens systematiska patientsäkerhetsarbete	https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/foreskrifter-och-allmanna-rad/2017-5-24.pdf
SKR utredning av risker – handbok för metoden riskanalys	https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/utredningavriskerhandbokformetodenriskanalys.66595.html
Läkemedelsverkets föreskrifter (LVFS 1997:12) om förteckning över narkotika	https://www.lakemedelsverket.se/sv/lagar-och-regler/foreskrifter/1997-12
Läkemedelsverket, rapportera biverkningar	http://www.lakemedelsverket.se/malgrup/Halso---sjukvard/Rapportera-biverkningar/
Fass	http://www.fass.se/LIF/home/index.jsp?UserTypeID=0
Patientsäkerhet, Sveriges kommuner och Regioner	https://skr.se/skr/halsasjukvard/patientsakerhet.214.html
Läkemedelsverkets föreskrifter om förordnande och utlämnande av läkemedel m.m. (receptföreskrifter); LVFS 1997:10	https://www.lakemedelsverket.se/sv/lagar-och-regler/foreskrifter/1997-10
AFS 1997:7 Arbetsmiljöverket GASER	https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/publikationer/foreskrifter/gaser-afs-19977-foreskrifter/

Regionala Styrdokument	Länk
Samverkansrutin för tillämpning av SOSFS 2009:6, bedömning av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård	https://www.vardsamverkan.se/omraden/egenvardsrutin/
Doshandbok Västra Götalandsregionen Dosexpedition	https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/vardriktlinjer/lakemedel/dosexpedition/
Rutin för kommunala akutläkemedelsförråd	https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/vardriktlinjer/lakemedel/kommunala-akutforrad/
Krav- och kvalitetsbok, anger förutsättningarna för att bli godkänd och bedriva vårdverksamhet inom VG Primärvård	https://www.vgregion.se/halsa-och-vard/vardgivarwebben/uppdrag-och-avtal/ardval-ardcentral/krav--och-kvalitetsbok-vg-primarvard/

Lokala styrdokument (Skaraborgsnivå/kommunnivå)	Länk
Hälso- och sjukvårdsuppgifter i Skaraborgs kommuner, reviderat 2022	(länk lokalt)
Vårdhandboken	http://www.vardhandboken.se/
Lokala Riktlinjerna för arkivering	(länk lokalt)
Riktlinjer för avvikelshantering – HSL	(länk lokalt)